

við svo búið standa; en þér eruð beðnir að votta umboðsmanninum óánægju stjórnarráðsins yfir því, að hann eptir skýrslum þeim, er það hefir fengið, ekki hefir sæð um hag ríkissjóðsins í þessu efni, svo sem vera bar.

1863.
7. maím.

35. Tilskipun, um lausamenn og húsmenn á Íslandi.

26. maím.

Vér Friðrik hinn Sjöundi, og s. frv., gjörum kunnugt: Eptir að Vér höfum meðtekið þegulegt álitsskjal Vors trúa alþingis um frumvarp, er fyrir það hefir verið lagt, til tilskipunar um lausamenn og húsmenn á Íslandi, bjóðum Vér og skipum fyrir á þessa leið:

I. Um lausamenn.

1. gr. Þeir menn eru eigi skyldir að vera í vist, er hafa 5 hundruð á landsvísu eður meira í árságóða af fasteignum eður öðru fè.

2. gr. Hverjum þeim manni, sem er 25 ára að aldri, er heimilt að leysa sig undan vistarskyldunni með því að fá sér leyfisbréf hjá lögreglustjóranum.

Fyrir leyfisbréfið borgar karlmaður eitt hundruð en kona hálft hundruð á landsvísu, og skal gjald þetta greitt í peningum eptir verðlagsskrár aðalmeðalverði.

Leyfisbréf skal taka hvort heldur maður vill vera laus að nokkru eður að öllu.

3. gr. Heimilt skal mönnum þeim, er nú skal greina, að taka leyfisbréf þau, sem nefnd eru í 2. gr., þótt ekki sèu þeir fullra 25 ára:

- 1) Ekkjumönnum og ekkjum, og konum, sem menn þeirra hafa yfirgefið eður skilið við að lögum, annaðhvort algjörlega eða að borði og sæng.
- 2) Mönnum sem hafa eitt hundruð á landsvísu í ársað af fasteignum eður öðru fè. Ef afgjaldið eða leigan er greitt í peningum, skal telja það til álna eptir aðalmeðalverði í verðlagsskrá.

1863.

26. maím.

4. gr. Þessir menn geta fengið leyfisbréf borgunarlaust:

- 1) Þeir sem búið hafa 15 ár og galdið þenna tíma árlega til allra stétta.
- 2) Þeir sem staðið hafa í vinnuhjúastætt 20 ár og fengið jafnan góðan vitnisburð.

5. gr. Fyrir hvert leyfisbréf skal greiða lögreglustjóranum einn ríkisdal.

6. gr. Láti nokkur, sem fengið hefir leyfisbréf til að komast hjá að vera í vist, undanfalla 2 ár í bili að greiða lögbodin gjöld eður skylduverk, eður þurfi fjárnámi að beita 2 ár, hvort eptir annað, til að ná þeim gjöldum, þá hefir hann fyrirgjört þeim rétti sínum, er leyfisbréfið veitir honum, og má honum eigi veita leyfisbréf að nýju fyr en eptir 5 ár.

7. gr. Nú flytur nokkur, er fengið hefir leyfisbréf, sig í annað lögsagnarumdæmi, skal hann taka nýtt leyfisbréf, er hann fái borgunarlaust; þó skal hann greiða lögreglustjóranum einn ríkisdal (smbr. 5. gr.). Ef einhver, sem fengið hefir leyfisbréf, tilkynnir hlutaðeigandi lögreglustjóra, að hann ætli eigi að nota leyfið ákveðinn tíma, skal honum heimilt að nota það síðar án þess að greiða nokkra borgun, ef hann gefur slíkt lögreglustjóranum til vitundar.

8. gr. Nú er maður óvistráðinn mánuði fyrir hjúaskildaga og á sér enga aðra löglega atvinnu vísa, og leitar hann hreppstjóra um að útvega sér vist; og skal þá hreppstjóri vera honum hjálplegur í því efni. Ef maður er enn óvistráðinn um manntalsþing og leitar sýslumanns um að útvega sér vist, þá skal sýslumaður bjóða hann upp á manntalsþingum sýslunnar.

Nú útvegar hreppstjóri eður sýslumaður manni vist á þann hátt, er nú var sagt, og er hann þá skyldur að fara í þá vist ef hún er boðleg. Bjóðist fleiri en einn til að taka manninn, má hann sjálfur um kjósa; en sè hann eigi við staddur, skal hreppstjóri eður sýslumaður ráða, í hverja vistina hann skal fara. Nú vill hann ekki þiggja vist þá, er á þenna hátt stendur honum til boða, og skal honum þá hegnt sem fyrir lausamennsku.

Nú hefir engi boðizt til að taka hinn vistlausu mann, og

1863.
26. maím.

varðar honum þá eigi við lög, þótt hann sé laus til hjúaskildaga næsta ár; en skyldur er hann að ganga að hverri þeirri vinnu, sem lögreglustjóri eða hreppstjóri vísa honum á, enda sé vinnan honum eigi of vaxin; ella er hann sekur um 1—10 rdl. eptir málavöxtum. Sama er og um hjú, er vistlaust verður eptir manntalsþing.

Nú er maður enn vistlaus á hinum næsta hjúaskildaga, og skal þá fara sem fyr segir.

9. gr. Lögreglustjórinn skal hafa vakandi auga á því, að enginn sá, sem er skyldur að vera í vist, komi sér hjá skyldu þeirri, og skulu lögreglustjórar á hverju manntalsþingi grennslast eptir, hvort brotið hafi verið móti lögum þessum.

Lögreglustjórinn skal vaka yfir því, að þeir, sem leyst hafa leyfisbréf, hafi fast heimili og séu ekki á flakki, en verði þeir sekir í flakki sektast þeir 2—20 rdl., og skal lögreglustjórinn útvega þeim samastað, ef þeir engan hafa.

10. gr. Hver sá, sem skyldur er að fara í vist, en eigi hefir gjört það, nè heldur keypt leyfisbréf það, sem um er rætt í 2. gr., verður um það sekur 10—30 rdl., og greiði að auki jafnmikið og lúka á fyrir leyfisbréf eptir 2. gr. En sé svo ástatt fyrir manni, sem segir í 4. gr., verður hann aðeins sekur um 2—5 rdl.

Þyngja skal það jafnan sektina, ef brotið er ítrekað eða beitt er röngum fyrirburði um vistarráð, eða ef maður gjörir sig sekan í flakki.

11. gr. Hver sá, er hjálpar öðrum til að koma sér undan skyldu sinni að fara í vist, skal eptir málavöxtum sektast um helming eða allt að tveim þriðjungum þeirra sekta, sem ákveðnar eru í næstu grein á undan.

Hver sá húsráðandi, er hýsir slíkan mann þrem nóttum lengur að nauðsynjalausu, verður sekur um 1—5 rdl.

II. Um húsmenn.

12. gr. Enginn má gjörast húsmáður eður þurrabúðarmaður, nema hann til þess fái leyfi hjá sveitarstjórninni þar, sem hann ætlar að setjast að. Synji sveitarstjórinn um leyfið,

1863.

26. maím.

skal hún skyld að gefa hlutaðeiganda það skriflegt, með ástæðum fyrir synjuninni, og er honum þá heimilt að skjóta máli sínu til yfirvaldsins (sýslumanns, bæjarfógeta), sem sker úr, hvort synjunin sje gild eður ekki. Úrskurði þess yfirvalds má skjóta til amtmanns, og leggur hann síðasta úrskurð á málið.

Setjist nokkur að í húsmennsku, án þess að hafa þá heimild til þess, er með þarf, skal hann sekur um 5—20 rdl., og getur hann ekki með ólöglegri dvöl sinni í hreppnum unnið þar rjett til sveitarframfæris. Svo má og vísa þeim húsmanni úr hreppnum með missiris fyrirvara til næstu fardaga, sè hann þar eigi sveitlægur.

13. gr. Hver sá húsráðandi, er tekur þann húsmann á heimili sitt, sem eigi hefir rétta heimild til húsmennsku, skal greiða 2—8 rdl. sekt, og þurfi húsmaðurinn framfærisstyrks við, skal það til næstu fardaga lenda á húsráðanda án endurgjalds frá hreppi þeim, þar sem húsmaðurinn er sveitlægur.

14. gr. Þessar ákvarðanir skulu einnig ná til þeirra manna, er ekki hafa stærri jarðarpart til ábúðar en 1 hundrað.

III. Almennar ákvarðanir.

15. gr. Af gjöldum þeim og sektum, sem greiða ber eptir tilskipun þessari, skal helmingur renna í hlutaðeiganda fátækra sjóð, en helming fái hreppstjóri eður hreppstjórar.

16. gr. Með þau mál, sem rísa út af því, sem ákveðið er um í þessari tilskipun, skal farið sem almenn lögreglumál.

Eptir þessu eiga allir hlutaðeigendur sèr þegnlega að hegða.

Gefið í Skodsborg, 26. dag maímánaðar 1863.

Undir Vorri konunglegu hendi og innsigli.

Árið 1855 var í Reykjavík skipuð nefnd manna og henni meðal annars falið á hendur að búa til frumvarp til hjúalaga fyrir Ísland. Árið 1859 fékk dómsmálastjórnin frá nefnd þessari frumvarp það, er hún hafði samið, og voru einnig í því sérstaklegir kaflar um lausamenn og húsmenn, auk ákvarðana

1863.

um vinnuhjú¹. En þó það efni, er snertir lausamenn og húsmenn, sè í nokkru sambandi við hjúamál, virðist þó ekki eiga að skipa fyrir um það í hjúalögum, er eiga að hafa ákvarðanir um innbyrðis skyldur og réttindi húsbænda og hjúa, og þótti því dómsmálastjórninni eigi rétt að steypa þessu þrennu saman í eina tilskipun, heldur mundi réttara að skipa fyrir um hjúamál í sèrstaklegu lagaboði. Hitt tvennt er þar á móti svo skylt og samvaxið, að ekkert virtist vera því til fyrirstöðu, að um það hvorttveggja væri fyrir skipað í einu lagaboði; smbr. einnig tilsk. 19. febrúar 1783. Eptir að búið var að fá álit allra amtmannanna á Íslandi, og var þar lagt til grundvallar nefndarfrumvarp það, sem að ofan er getið, þá var samið frumvarp til tilskipunar um lausamenn og húsmenn á Íslandi, og samkvæmt allrahæstu boði konungs lagt fyrir alþingi árið 1861².

Þingið sagði síðan þegnlegt álit sitt um málið, og laut það að því að mæla fram með, að frumvarpið yrði gjört að lögum með fáeinum lítilfjörlegum breytingum. Eptir að málið því-næst hafði verið borið upp fyrir konungi, kom út 26. maí 1863 frá dómsmálastjórninni, samkvæmt úrskurði konungs, tilskipun sú, sem prentuð er hér að framan, um lausamenn og húsmenn á Íslandi.

Um ákvarðanirnar í lagaboði þessu skulu nú gjörðar nokkrar athugasemdir.

Eptir lögum þeim, er nú gilda, einkum tilskipun 19. febrúarmán. 1783, 5. grein, hefir skyldan til að fara í vist hingaðtil aðeins hvílt á almúganum á Íslandi. Í Danmörku hefir nú skylda þessi verið úr lögum numin (smbr. hjúalög 10. maím. 1854, 8. gr.); en ef farið væri eptir uppástungunum í frumvarpi nefndarinnar í Reykjavík, þá yrði á Íslandi farið í gagnstæða átt; því þá yrði skylda þessi einnig látin ná til þeirra stétta, sem að undanfögnu hafa verið lausar við hana (smbr. 1. 2. og 3. grein frumvarpsins); en jafnframt yrði þá

¹) Frumvarp þetta er prentað í alp. tíð. 1861. A. viðb. 38—110 bls.

²) Sjá alp. tíð. 1861: 1483—1534, 1662—1712 og 1820—1827. bls. og A. viðb. 27—37. bls.

1863.

öllum, sem skylda þessi hèreptir ætti að hvíla á, gefinn kostur á að fá sig undanþegna frá henni með því að leysa leyfisbréf. En bæði er það, að sú ástæða, sem leiddi löggjafann til að leggja mönnum á herðar skyldu þessa (smb. einkum tilsk. 19. febrúarm. 1783), en það er umönnun löggjafans fyrir því, að bændur hefðu næga vinnukraptu til að yrkja jarðir sínar, sem einnig sést að hefir verið ástæða Reykjavíkurnefndarinnar til að halda ákvörðuninni, á ekki við þegar rætt er um þá, sem ekki eru almúgastéttar, einkum þá, er fæddir eru í kaupstöðunum, og sem að öllum jafnaði ekki alast upp við landbúnað, enda væri og sú ákvörðun, að t. a. m. embættismanna dætrum eður kaupstaðaborgurum skuli skylt að fara í vist eður leysa leyfisbréf það, sem um er getið í 2. grein, svo óeðlileg og einnig óþörf takmörkun á mannlegu frelsi, að ekki þótti ástæða til að setja slíka ákvörðun í frumvarp það, er lagt var fyrir alþingi; því það virtist vera í augum uppi, að þeim, sem eptir stöðu sinni og uppeldi ekki verða taldir í vinnuhjúastétt, væri nauðugur einn kostur að leysa ætíð leyfisbréf. Það þótti því réttast, að þeim, sem að undanfögnu hafa verið undanþegnir þeirri skyldu að fara í vist, sé ekki með nýju lagaboði lögð nein skylda á herðar í þessu efni, en að það þar á móti eigi að vera augnamið lagaboðsins, að þeim, sem þessi skylda liggur á, geti gefizt kostur á að losast við hana, og að öðru leyti beri að skipa fyrir um málefni þetta á þann hátt, sem betur á við ásigkomulag þessara tíma.

Um 1. grein.

Grein þessi er með nokkrum orðabreytingum samhljóða 1. grein í frumvarpi stjórnarinnar því, er lagt var fyrir alþingi, og uppástungu alþingis um þá grein.

Um 2 og 3. grein.

Í frumvarpi stjórnarinnar var sett sú almenn regla, að menn þurfi að vera 25 ára að aldri til að geta fengið leyfisbréf til lausamennsku; en alþingi stakk upp á, að aldurstakmark þetta væri flutt til 30. aldursárs, án þess þó að tilgreina neina ástæðu fyrir þessari breytingu. Konungsfulltrúi hefir fastlega mælt á móti þessari uppástungu þingsins og getið þess, að það

sè jafnvel nokkuð hart, að menn skuli verða að bíða þangað til þeir eru orðnir fullmyndugir eptir því, að mega að lögum nota frjálslega krapta sína, og verða þá að greiða fyrir það töluvert fê, sem hjú, er vistarskylda hvílir á, optlega ekki muni geta úti látið, þar sem menn þó í Danmörku njóta fulls frelsis í þessu efni; en þó yrði þetta enn ósanngjarnara og harðara fyrir menn, ef aldurstakmarkinu væri breytt samkvæmt uppástungu alþingis. Konungsfulltrúi játar að vísu, að eptir hinu sérstaklega ástandi á Íslandi sè rétt að sleppa ekki með öllu skyldu þeirri, sem nú hvílir á mönnum til að fara í vist, og að það sè hagfelld, að menn, meðan þeir eru ungir, verði að fara í fasta vist, og á þann hátt geti vanizt við reglusemi og hlýðni, og lært þau verk, sem þeir seinna meir þurfi á að halda að kunna; en honum virtist eigi nauðsynlegt að fara svo langt, sem alþingi vill, til að ná þessum tilgangi; því þegar menn hafi verið í vist í 10 ár, eins og gjört er ráð fyrir í frumvarpinu, þá verði ekki móti því borið, að menn hljóti að hafa fengið þann þroska og þá kunnáttu í sinni iðn, að hættulaust sè að sleppa mönnum og láta þá sjálfa sjá ráð fyrir sér.

Dómsmálastjórnin varð að fallast á þetta álit konungsfulltrúa. Að vísu gat það ekki dulizt fyrir henni, að nokkurskonar samband er milli þeirrar uppástungu þingsins, sem hér er um rætt, og uppástungu þess um breyting á 6. grein í frumvarpi stjórnarinnar, sem síðar mun getið verða, þarsem þingið með uppástungu sinni við 6. grein hafði breytt frumvarpinu í frjálslega stefnu, en aptur á móti leitazt við að fá jafnvægi móti þessu með uppástungu sinni um að flytja aldurstakmarkið áfram. En þó ákvörðunin í 6. gr. væri breytt eptir uppástungu þingsins, þá yrðu þó þau bönd, sem eptir frumvarpinu hældu að atvinnufrelsi manna, svo mikil, að næg ástæða virtist vera til að sleppa ekki aldurstakmarki því, sem er í frumvarpi stjórnarinnar.

Ákvörðunin í 1. tölul. í 3. gr. var í frumvarpinu aðeins um ekkjumenn og ekkjur; en dómsmálastjórninni virtist eiga að gjöra hana fyllri með því að bæta við þessum orðum: „og

1863.

konum, sem menn þeirra hafa yfirgefið eður skilið við að lögum, annaðhvort algjörlega, eða að borði og sæng”.

Um 4. og 5. grein.

Greinir þessar eru samhljóða 4. og 5. grein í frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi, að einni orðabreyting undanskildri.

Um 6. grein.

Samkvæmt uppástungu Reykjavíkurnefndarinnar voru þessar ákvarðanir í 6. grein í frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi:

„Hver sá maður, sem leyst hefir leyfisbréf, skal greiða árlega „auk opinberra gjalda, er honum ber að lúka eptir stöðu „sinni og tíundarbærum fjárstofni, 6 álnir til ríkissjóðs karl- „maður og 3 álnir kona, og jafnmikið til kirkju, prests og „fátækra. Svo skulu og allir karlmenn, er leysa leyfisbréf, „og fyrir það eru undanþegnir frá að fara í vist, taka þátt „í almennum skylduverkum í sveit sinni, jafnt bændum.”

Alþingi stakk upp á, að þessum kafla greinarinnar væri sleppt, og gat þess í því efni, að gjald það, sem um er rætt í hinni fyrri af ákvörðunum þessum, yrði svo tilfinnanlegt, að fáir mundu geta haft gott af lagaboði þessu, ef slík ákvörðun væri í því, enda væri atvinnuskattur sá, sem hér er um rætt, ósamkvæmur því, sem annars er fyrir skipað í íslenskum skattalögum. En hina síðari ákvörðunina áleit þingið óþarfa, með því það væri sjálfsagt, að lausamenn framvegis ættu að lúka öll þau gjöld til hins opinbera, sem þeir nú að lögum gjalda eptir stöðu sinni og tíundarbærum fjárstofni, og þyrfti því eigi að taka þá skyldu berlegar fram.

Konungsfulltrúi lagði það til, að ákvörðunum þessum yrði sleppt úr lagaboðinu samkvæmt uppástungu alþingis, og féllst dómsmálastjórnin á það.

Um 7. grein.

Alþingi hafði stungið upp á, að þessari grein, sem er samhljóða 7. grein í frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi, yrði alveg látin burtu falla, og taldi sem ástæðu fyrir þeirri uppástungu, að ákvarðanir greinarinnar mundu, að því

er þingið helt, gjöra mönnum meiri erfðleika og umsvif, en nýtsemi sú væri verð, sem af þeim mætti vænta. Konungsfulltrúi gat eigi mælt fram með þessari uppástungu þingsins; var hann eigi á sama máli og það um umsvif þau, er ákvarðanir greinarinnar mundu hafa í för með sér; því öll umsvifin væru í því fólgin, að hlutaðeigandi fari til sýslumanns, sýni honum leyfisbréf það, er honum hefir áður verið veitt, og fái annað nýtt í staðinn; síðari kafli greinarinnar virtist honum þar að auki vera svo áriðandi, að hann ekki mætti missast úr lagaboðinu; því ef það kæmi fyrir, að einhver, sem fengið hefir leyfisbréf til að vera lausamaður, hætti aptur við lausamennskuna og færi í fasta vist um hrið, þá þyrfti að vera til ákvörðun um, hvort hann, þegar vistartíminn er út runninn, gæti notað það leyfisbréf, er hann hefir áður fengið, eða hvort hann þyrfti að leysa nýtt leyfisbréf. Dómsmálastjórninni virtist og, að því meiri ástæða væri til að sleppa ekki þessari grein úr lagaboðinu, sem Reykjavíkurnefndin í frumvarpi sínu upphaflega hafði stungið upp á, að leysa skyldi nýtt leyfisbréf fyrir venjulega borgun í þeim tilfellum, sem um er rætt í greininni, og gæti svo farið, ef engin ákvörðun væri í lagaboðinu um þetta atriði, að þeirri reglu yrði sumstaðar fylgt, en að áliti dómsmálastjórnarinnar legði hún of ríkt band á atvinnufrelsi manna.

Um 8.—11. gr.

Greinir þessar eru samhljóða frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi (8.—12. gr. í frumv.), nema hvað nokkrar orðabreytingar hafa verið við þær gjörðar eptir uppástungum alþingis.

Um 12. grein.

Í frumvarpi Reykjavíkurnefndarinnar var sveitarstjórnin í hverjum hrepp látin hafa ótakmarkað vald (þ. e. án þess úrskurði hennar yrði áfrýjað) til að ráða því, hvort menn, er ekki væru sveitlægir í hreppnum, mættu taka þar aðsetur í húsmennsku.

En dómsmálastjórnin varð að álíta slíkt fyrirkomulag ótiltækilegt með öllu, og var tekið fram í ástæðunum fyrir

1863.

frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi, um leið og skýrskotað var til þess, sem minni hluti Reykjavíkurnefndarinnar hafði sagt um þetta atriði, að með því hrepparnir að öllum jafnaði séu mjög gjarnir á að bægja utanhreppsmönnum frá að setjast að í sveitinni, af ótta fyrir að þeir öðlist þar framfærslurætt og verði svo hreppnum til þyngsla, ef þeir verði þurfandi, þá mundi leiða af slíkri ákvörðun, að það yrði svo að segja fyrirmunað þeim mönnum, sem hér er um að ræða og optastnær eru efnalitlir, að leita sér atvinnu á þann hátt, sem þeim veiti hægast að hafa ofanaf fyrir sér, og að með því móti yrði lagt miklu ríkara band á atvinnufrelsi manna, en verið hefir, jafnvel þó það hafi verið mjög bundið, þarsem þó sé farið í gagnstæða átt í ákvörðununum um lausamenn. Aptur á móti verði ekki fallið á þá uppástungu þessa hins sama minni hluta nefndarinnar, að málinu sé skipað á þann hátt, að ef hlutaðeigandi er sveitlægur í öðrum hrepp en þeim, þarsem hann æskir að setjast að sem húsmaður, þá skuli fátækra- stjórnin í hinum fyr talda hrepp ráða því, hvort leyfið sé veitt eður eigi; því það sé í augum uppi, að það einungis er fátækra- stjórnin á þeim stað, þarsem hlutaðeigandi æskir að setjast að, sem getur borið um, hvort það, þegar á allt er litið, sé til hagsmuna eður skaða fyrir sveitina, að leyfa honum að setjast þar að, og verði þá ekki aðeins að taka til greina ástand og efnahag hlutaðeiganda heldur og önnur atvik, einkum það, að ekki flykkist of margir húsmenn á einn stað eptir þeirri atvinnu, sem þar er að fá; smbr. reglugj. 8. janúarm. 1834, 21. gr. En af þessu leiði, að þó svo væri, að framfærsluhreppurinn tæki að sér að ábyrgjast, að ekki yrðu sveitarþyngsla að húsmanni í þeim hrepp, þarsem hann sezt að, þá sé þeim hrepp þó eigi ætíð hagur í því, að hann setjist þar að, eins og það líka í sjálfu sér sé óeðlilegt, að hinn fyr taldi hreppurinn geti með úrskurði sínum komið upp á annan hrepp manni, sem honum er óviðkomandi. Á hinn bóginn sé það jafnóeðlilegt, að maður, sem í nokkur ár hefir dvalið í einni sveit og átt þar með sig sjálfur, geti ekki áunnið sér þar framfærslurætt eður önnur venjuleg borgaraleg réttindi. Það sé og

1863.

athugandi, að framfærsluhrepparnir nú þegar standi lakar að en áður, eptir að búið er með opnu bréfi 6. júlímán. 1848 að lengja tímabil það, er að lögum þarf til að ávinna sér framfærslurétt með veru sinni í einni sveit, frá 5 árum til 10 ára; sè það mjög vafasamt, hvort það ekki væri til skaða fyrir slíka hreppa, einkum upp til sveita, að þegar hörð ár bera að höndum, yrði allt í einu slengt á þá mörgum mönnum með hyski sínu, sem ef til vill í mörg ár hafa átt dvöl í öðrum sveitum og eptir almennum reglum væru búnir að ávinna sér þar framfærslurétt og nú ekki framar eiga nein viðskipti við hina fyrverandi sveit sína.

Að öðru leyti varð stjórnin að vera á því, að ekki beri að fela sveitastjórnunum á hendur beina leið að leggja úrskurði á þessi mál, heldur eigi sýslumaður, eins og verið hefir, að skera úr því, hvort leyfið skuli veitt eður ekki, en þó svo, að hann ætíð skuli skyldur til, áður hann leggi úrskurð á málið, að fá skriflegt álit um það frá fátækrastjórninni á þeim stað, þarsem húmaðurinn ætlar að setjast að, og að bæði hann og fátækrastjórnin eigi síðan kost á að bera málið undir úrskurð æðra yfirvalds, ef annaðhvort þeirra er óánægt með úrslit þau, er málið hefir fengið hjá sýslumanni. Með þessu móti er fátækrastjórnunum veitt veruleg hlutdeild í úrlausn þessara mála, sem þeim ekki er heimiluð í lögum þeim, er nú gilda, smbr. reglug. 8. janúarm. 1834, 21. grein, og þótti réttara að hafa við þessa aðferð, en að láta fátækrastjórnirnar skera úr, hvort leyfið skyldi veitt eður ekki, og það jafnvel þó svo sè ákveðið, sem sjálfsagt á að vera, að málinu megi skjóta til sýslumanns og amtmanns; því gjöra þótti mega ráð fyrir, að sýslumaður mundi skera úr málinu með minni hlutdrægni en sú sveitarstjórn, sem beina leið er riðin við málið; svo má og ætla, að þó úrskurður sýslumanns gangi á móti sveitinni, þá muni henni eigi að síður optlega þykja ástæða til að láta við svo búið standa. Þessa skoðun höfðu og allir amtmennirnir falltzt á.

Þarsem enn fremur er ákveðið í 1. grein í frumvarpi Reykjavíkurnefndarinnar, að fyrirmæli þessarar greinar einnig skuli eiga við um þá lausamenn, er leyfislaust setjast að sem

1863.

húsmenn, þá virtist sú ákvörðun koma í bága við 2. grein í nefndarfrumvarpinu; því eptir þeirri grein er það skilyrði fyrir því, að menn verði álitnir húsmenn, að þeir hafi heimili forstöðu að veita, en þaraf leiðir, að þegar lausamaður, þ. e. maður, sem ekki hefir heimili, og að öðru leyti er í þeirri stöðu, að hann er skyldur að fara í vist, sezt að sem húsmáður, verður eigi að síður framvegis að álíta hann lausamann. Því næst virtist vera ósamkvæmni í því, að slíkur maður með því að gjörast húsmáður fái betri kjör (ef hann er sveitlægur í hreppnum) en aðrir lausamenn, og mundi slíkt verða ollandi þess, að menn brygðu sér undan skyldu sinni að fara í vist.

Af þeim ástæðum, sem nú hafa verið teknar fram, var greinin í frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi, samin á þessa leið:

„Þegar einhver æskir að gjörast húsmáður eða þurraþúðarmaður, sem til þess þarf sèrstaklegt leyfi að lögum, þá skal hlutaðeigandi sýslumaður, eða í Reykjavík bæjarfógetinn, eins og að undanfögnu skera úr því, hvort slíkt leyfi skuli veitt eður ekki; en áður úrskurður sè lagður á málið, á að fá um það álit fátækra stjórnarinnar á þeim stað, þar sem sá, er hlut á að máli, vill setjast að. Sè annaðhvort hann eða fátækra stjórnin óánægt með úrskurð yfirvaldsins (sýslumanns eður bæjarfógeta), má skjóta honum til æðra yfirvalds. Setjist nokkur að í húsmennsku, án þess að hafa þá heimild til þess, er með þarf, skal hann sekur um 5—20 rd. og getur hann eigi með ólöglegri veru sinni í hreppnum áunnið sér þar sveitarframfæri. Svo má og vísa þeim húsmanni úr hreppnum með missiris fyrirvara til næstu fardaga, sè hann þar ekki sveitlægur. Sá, sem er skyldur að fara í vist, getur ekki, með því að setjast einhverstaðar að sem húsmáður, komizt hjá að sæta bótum samkvæmt 10. og 11. grein í fyrsta kafla þessarar tilskipunar.”

Í álitsskjali sínu um frumvarpið stakk alþingi uppá, að ákvörðun sú, sem er í greininni um, að sýslumaður framvegis skuli skera úr, hvort veita skuli manni leyfi til að gjörast húsmáður eður þurraþúðarmaður, yrði breytt þannig, að sveitar-

stjórnin skyldi skera úr þessu, en þó skyldi mega bera málið undir sýslumann, ef synjað væri um leyfið. Þingið taldi sem ástæðu fyrir uppástungu þessari, að það væri óbrotnast og ætti bezt við ástand landsins að láta hlutaðeigandi sveitarstjórnir þar mestu um ráða, hvort veita ætti mönnum leyfi til að setjast að í húsmennsku, af því þær væru kunnugastar því, hvernig öllu til hagar, sem hér bæri á að líta, enda hefðu þær og mestan veg og vanda hver af gagni og ógagni sinnar sveitar. Þingið áleit og nægilega borgið réttindum þeirra manna, er leituðu húsmennskuleyfisins með því, að ef sveitarstjórnin synjaði þess, þá skyldi hún færa ástæður fyrir synjuninni og þær ástæður skyldi sýslumaður prófa, en þar við skyldi svo sitja, sem hann áltíð rétt í því efni.

Konungsfulltrúa virtist eigi ráðlegt að fallast á þessa uppástungu alþingis; tók hann í því efni fram, að auk þess að hún virðist vera gagnstæð þeim grundvallarreglum, sem fylgt er í áþekktum málum, t. a. m. í málum um framfærslu þurfa-manna, þarsem hlutaðeigandi sveitarstjórn fái eptir uppástungu þingsins að ráða því, hvort húsmennskuleyfi skuli veitt eður ekki, mundi og skoðun sú, sem uppástungan er byggð á, að hans áltíð leiða til gjörræðis og misbrúkunar og til þess, að optlega yrði hallað rétti hlutaðeiganda, einkum fyrir þá sök, að menn á Íslandi eigi sæu mjög frjálsslyndir í úrlausn slíkra mála; og þó ætla megi, að sýslumaður að öllum jafnaði muni líta á mál þessi með minni hlutdrægni, sè þó varla næg trygging fyrir því, að hann ekki stundum kunni að láta sig leiða af skýrslu sveitarstjórnarinnar um málið, einkum þegar umræðuefnið sè, hvort veita skuli húsmennskuleyfi efnalitlum mönnum og utanhrepps mönnum.

Að vísu virtist nú dómsmálastjórninni skoðun konungsfulltrúa, er nú hefir verið frá skýrt, hafa mikið við að styðjast, en hélt samt sem áður, að ekki gæti verið neitt verulegt móti því, að láta sveitarstjórnina, svo sem alþingi stakk uppá, kveða upp hinn fyrsta úrskurð um, hvort veita skuli húsmennskuleyfi eður ekki, þó svo, að jafnhliða þessu sè ákveðið, að sá, sem er óánægður með úrskurð sveitarstjórnarinnar, eigi

1863.

kost á að skjóta máli sínu ekki að eins til sýslumanns heldur og til amtmanns; einsog að ofan er á vikið, var og bent á þetta fyrirkomulag málsins í ástæðunum fyrir frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi, jafnvel þó dómsmála-stjórnin, þegar frumvarpið var samið, kysi heldur það fyrirkomulag, sem þar er haft. Með þeirri breyting, sem nú hefir verið frá skýrt, hefir greinin því verið samin samkvæmt uppástungu alþingis.

Um 13. og 14. grein.

Greinir þessar eru öldungis samhljóða samsvarandi greinum í frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi, og hafði þingið fallið á þær óbreyttar.

Um 15. og 16. grein.

Alþingi féllst og á þessar greinir óbreyttar. Um ákvörðunina í 15. grein skal þess getið, að það hefir lengi verið í áformi, að útvega hreppstjórum á Íslandi nokkurt endurgjald fyrir hin mörgu og erfiðu störf þeirra, og með því nú að miklu leyti verður að fela þeim umsjónina með, að breytt verði eptir lagaboði þessu, hefir þótt ástæða til að veita þeim hlutdeild í því gjaldi og þeim sektum, sem ber að greiða eptir tilskipun þessari, á þann hátt að þeir fái helminginn, en hinn helmingurinn renni í hlutaðeigandi sveitarsjóð.

Að lokum skal þess getið, að þareð öll tilskipunin kemur út sem eitt lagaboð, þótti réttara að láta tölurnar halda áfram við allar greinir hennar, heldur en að byrja nýja töluröð með hverjum kafla, eins og gjört var í frumvarpi stjórnarinnar, því er lagt var fyrir alþingi.

28. maím.

36. Bréf dómsmálastjórnarinnar til stiptamtmannsins yfir Íslandi, um kennslu í lækni-fræði hjá landlækni á Íslandi¹.

Í bréfi til hins konunglega heilbrigðisráðs, sem það hefir

¹) Sama dag voru hinum amtmönnum á Íslandi rituð áþekk bréf.